

K. Zoffmann Zsuzsanna

A KÖRÖS KULTÚRA KÉSEI SZAKASZÁNAK EMBERTANI LELETE DÉVAVÁNYA–BARCÉI KISHALOM LELŐHELYRŐL

Bevezetés

A Dévaványa–Barcái kishalom lelőhelyen a Körös kultúra 1982-ben feltárt temetkezése (LOSITS 1983), egy vetemedett koponyájú, de egyébként jó megtartású csontvázat tartalmazott, melynek embertani vizsgálatához a következő módszerek szolgáltak alappul: ÉRY–KRALOVÁNSZKY–NEMESKÉRI 1963 (nem-meghatározás), NEMESKÉRI–HARSÁNYI–ACSÁDI 1960 (életkor), MARTIN 1928 (metrikus és morfológiai adatfelvétel), MANOUVRIER 1893; PEARSON 1899; BACH 1966 (testmagasság) és ALEKSEJEV–DEBEC 1964 (metrikus adatok kategorizálása).

A lelet leírása (1–2. táblázat)

Az eltemetett egyén 40–44 éves korában meghalt nő volt, halálzási okra utaló nyom a csontokon nem volt megfigyelhető.

A koponya középhosszú, keskeny, középmagas, dolicho-orthokran-akrokran, euen. – Norma verticalisban ovoid, norma occipitalisban ház alakú. – Norma lateralisban az agykoponya hosszan ívelt, az obeliontáji lapultság gyenge, a tarkó curvoccipital profilú. A glabella 1, a protuberantia occipitalis externa ugyancsak 1 fokozatú. Az orrgyök sekély, az orr erőteljesen előreugró, konkávo-konvex profilú. A spina nasalis anterior 4 fokozatú, az alveoláris prognátság minimális, a harapás fedett. – Norma frontalisban az arc keskeny, de alacsony, mesoprosop, körvonala az igen erős, masculin jellegű állakpocsszeglet miatt rectanguláris. A felsőarc alacsony, mesen. Az orrgyök és az orr széles, feltehetően chamaerrhin, az orbita inkább alacsony, mesokonch. A fossa canina sekély, az apertura piriformis alsó pereme anthropin. – A csontos szájpád sekély, kifejezett torus palatinus figyelhető meg. – A fogazatra jellemző a microdontia, a jobb felső I2 fog csapfogszerű.

A vázcsontok alapján számított testmagasság Manouvrier és Pearson szerint a nagyközepes, Bach szerint pedig a nagy kategóriába esik.

Körös elváltozásként a kissé deformálódott jobb oldali capitulum mandibulae említhető meg, a fossa mandibularis elváltozása minimális. – A felső metszőfogakon az anyagcsere zavarával kapcsolatba hozható zománc-hypoplasiára utaló jellegzetes vízszintes barázdáltság figyelhető meg. – Feltűnő a fogak eltérő abrasiója; a jobb oldali M3 és a metszőfogak abrasiója 2–3, míg a bal oldali őrlőké 1 fokozatú. Caries a meglévő 25 fagon nem fordul elő, 3 fog ante mortem hullott ki. – A csigolyatestek peremén gyenge osteophyta perem látható és gyógyult törés konstatálható a jobb oldali kulcsont esetében. Ez utóbbinál a törött végek egymásracsúszásának kö-

vetkeztében az erősen megvastagodott csont rövidüléssel gyógyult.

Értékelés

A Körös kultúra és a vele közös kultúrkomplexumot alkotó Starčevo és Criș kulturák népességének embertani jellemzésére már több kísérlet is történt (NECRASOV–CRISTESCU 1958, 1965; SZATHMÁRY 1981, 1985; ZOFFMANN 1976, 1980, 1984; MIKIĆ 1988). A hosszan tartó kultúra antropológiai leleteinek legutóbbi összegyűjtésére (3. táblázat, Fig. 1.) 1992-ben került sor (ZOFFMANN 1992). Ezen munka során a következő megállapítások, hipotézisek megfogalmazására nyílt lehetőség:

1. A leletek, a mintegy 50 felnőtt egyén közötti jellemzése alapján, nagy taxonómiai heterogenitást mutatnak: gracilis mediterrán, atlantomediterrán, nordikus, de cromagnon és brachykran típus is elő fordul a

1. táblázat – Dévaványa–Barcái kishalom 1. sír

Martin No.		Martin No.	
1.	175?	50.	22
8.	132?	51.d.	–
9.	93?	51.s.	40
10.	117?	52.d.	–
11.	111?	52.s.	33?
12.	–	54.	–
13.	90?	55.	45?
17.	–	57.	7
20.	112?	60.	44?
23.	–	61.	54
24.	–	62.	–
25.	348	63.	33
26.	129	65.	–
27.	111	66.	–
28.	108	69.	24
29.	112	70.d.	57
30.	100	71.d.	24
31.	89	8:1	75,4?
40.	–	20:1	64,0?
43.	100?	20:8	84,9?
45.	115?	9:8	70,5?
46.	94?	47:45	90,4?
47.	104?	48:45	52,2?
48.	60	52:51	82,5?

különböző szerző eltérő taxonómiai meghatározása szerint.

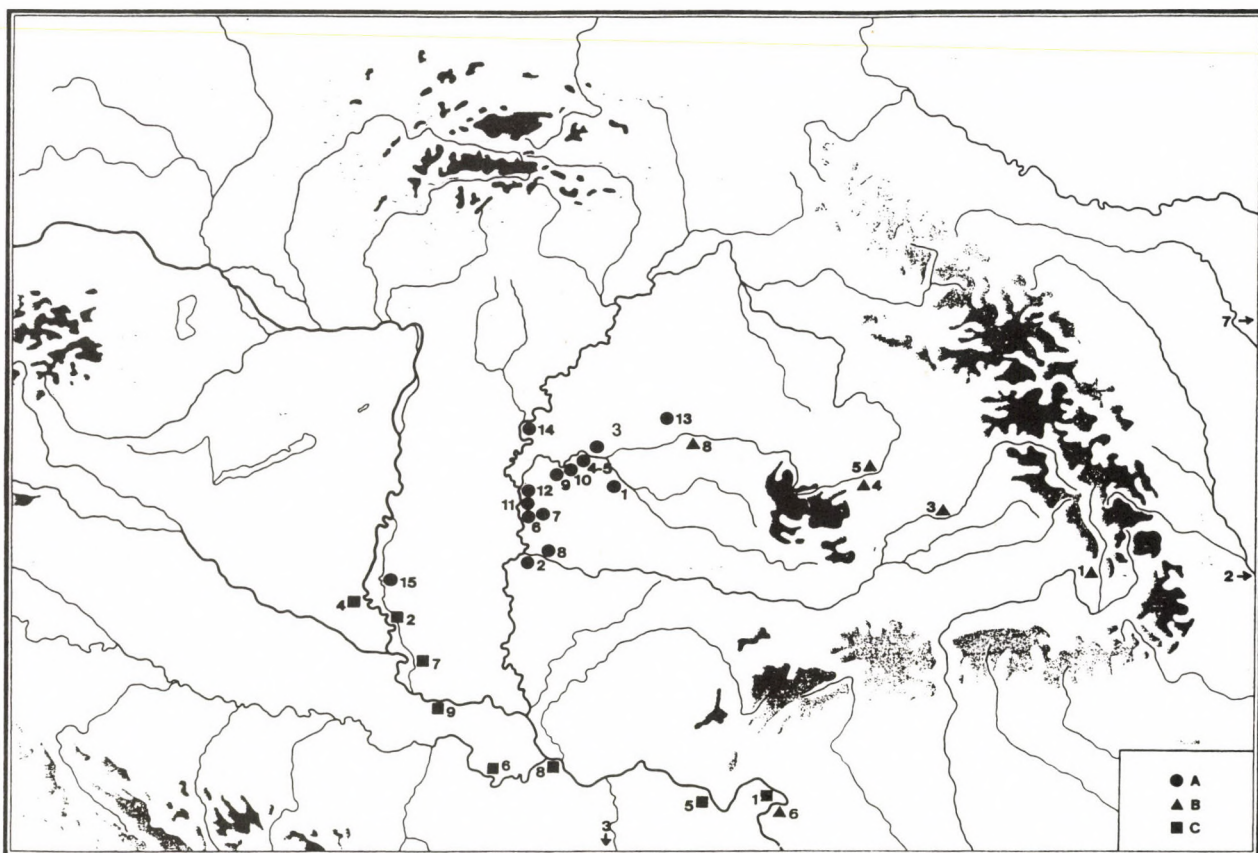
2. A taxonómiai heterogenitást a metrikus alapadatok elemzése is alátámasztja. Ezek szerint három csoport különíthető el a sorozatban:

- magas-széles-leptomorph arcú, meso-dolichokran (ZOFFMANN 1992: B1 variáns),
- magas-keskeny-leptomorph arcú, hyperdolichokran (ZOFFMANN 1992: B3 variáns),
- alacsony-eurymorph arcú, meso-dolichokran (ZOFFMANN 1992: C1–2, C4 variáns).

E variánsok területi elterjedésében – igaz, a csekély leletanyag alapján még csak halványan körvonalazhatóan – némi eltérés mutatkozik (1. kép). Így a Tisza–Maros mentén úgy tűnik, hogy a robusztusabb, széles-leptomorphok, az Alduna vidékén viszont a gracilisebb, keskeny-leptomorph variánst képviselők voltak többségben, s ez utóbbi területen találjuk az eurydolichomorph típusúakat is, akik talán innen húzódtak északabbra, a Körösök vidékére is. Ez utóbbi variáns körébe tartozhatott, feltehetően, a Körösök vidékéről származó dévaványai lelet is.

2. táblázat – Dévaványa–Barcói kishalom 1. sír

Martin No.	d.	s.	Martin No.	d.	s.
Clavicula:			Femur:		
1.	–	–	1.	422	419
6.	40?	34	2.	422	418
Humerus:			6.	28	28
1.	317	315	7.	27	26
2.	310	309	9.	34	34
4.	61	62	10.	25	25
5.	20	21	19.	45	44
6.	19	19	Tibia:		
7a.	66	66	1.	–	–
10.	45	43?	1b	–	–
Radius:			8a	33	–
1.	–	–	9a	22	22
4.	14	15	Fibula:		
5.	12	12	1.	–	–
Ulna:			Testmagasság:		
1.	248	243	MANOU-		
11.	16	16	VRIER		158,5
12.	13	13	PEARSON		157,9
			BACH		164,1

1. kép – A Körös–Starčevo–Criș kultúrkomplexum feldolgozott embertani lelettel rendelkező lelőhelyei (A – Körös kultúra, B – Starčevo kultúra, C – Criș kultúra; a lelőhelyek számozása megegyezik a 3. táblázatban szereplő számozással)

Fig. 1. Archaeological sites from the Körös–Starčevo–Criș cultural complex with published anthropological finds

3. táblázat: A Körös-Starčevo-Criş embertani leletek lelőhelyenkénti demográfiai megoszlása

Lelőhely	Gyermek	♂	♀	Felnőtt	Össz.	Irodalom
KÖRÖS KULTÚRA						
1. Csorvás-Orosházi útfél	–	1	1	–	2	ZOFFMANN 1984–85
2. Deszk-1. olajkút	–	–	2	–	2	LIPTÁK 1974–75
3. Dévaványa-Barcói kishalom	–	–	1	–	1	–
4. Endrőd „1936”	–	1	–	–	1	FARKAS 1975
5. Endrőd 35.	–	–	1	–	1	ZOFFMANN 1984–85
6. Hódmezővásárhely-Bodzáspart	–	1	–	–	1	FARKAS 1975
7. Hódmezővásárhely-Kotacpart	–	6	4	–	10	FARKAS 1975
8. Maroslele-Pana	–	2	1	–	3	FARKAS 1975
9. Szarvas(23)-Egyházasközpont	–	–	1	–	1	ZOFFMANN 1984–85
10. Szarvas(8)-Szappanos	3	1	3	1	8	ZOFFMANN 1984–85
11. Szegvár-Táncsics u. 2/a.	–	1	–	–	1	ZOFFMANN 1984–85
12. Szentcsanak	?	?	?	?	?	NEMESKÉRI 1961
13. Szentpéterszeg-Körtvélyes	1	–	–	–	1	ZOFFMANN 1984–85
14. Szolnok-Szanda-Tenyősziget	2	2	3	–	7	ZOFFMANN 1992
15. Vaskút-Hieslker	–	1	–	–	1	NEMESKÉRI 1944
Összesen:	6+	16+	17+	1+	40+	
STARČEVO KULTÚRA						
1. Ajmana	–	4	1	–	5	RADOSAVLJEVIĆ 1986
2. Bački Monostor-Opoljenik	–	–	–	1	1	GUBITZA, cit. TROG-MAYER 1969
3. Divostin	–	–	1	–	1	ZOFFMANN 1988
4. Lánycsók	1	–	1	–	2	ZOFFMANN 1977
5. Lepenski Vir	–	1	3	–	4	ZOFFMANN közzétlen
6. Obrež-Bastine	1	–	–	–	1	ZOFFMANN 1976
7. Odžaci-Donja Branjevina	1	1	–	–	2	ZOFFMANN 1982–83
8. Vinča	–	8	–	–	8	SCHWIDETZKY 1957, 1971–72
9. Vizić-Golokut	–	–	2	–	2	ZOFFMANN 1986–87, 1992
Összesen:	3	14	8	1	26	
CRIŞ KULTÚRA						
1. Bedeháza-Sf. Gheorghe	–	–	1	–	1	RUSSU-MAREŞ 1956, NECRASOV-CRISTESCU 1965
2. Bîrlad(Trestiana)	1	4	2	1	8	NECRASOV-CRISTESCU 1973, NECRASOV-ANTONIU 1978
3. Cipau	–	–	–	1	1	NECRASOV-CRISTESCU 1965, 1973
4. Cluj-str. 30. Decembrie	–	–	1	–	1	NECRASOV 1965
5. Gura Baciului	–	–	2	–	2	NECRASOV 1965, PALKÓ, cit. VLASSA 1972
6. Ostrovul Corbului	1	2	–	–	3	NECRASOV 1986
7. Pogorasti	1	–	–	–	1	NECRASOV 1965
8. Solca	–	1	–	–	1	NECRASOV-CRISTESCU 1965
Összesen:	3	7	6	2	18	
Összesen:	12+	37+	31+	4+	84+	

IRODALOM

- ALEKSEJEV—DEBEC 1964 ALEKSEJEV, V. P.—DEBEC, G. F. *Kraniometrija*. Moskva 1964.
- BACH 1966 BACH, H. *Zur Berechnung der Körperhöhe aus den langen Gliedmassenknöchen weiblicher Skelette*. *AnthrAnz* 29 (1966) 12–21.
- ÉRY—KRALOVÁNSZKY—NEMESKÉRI 1963 ÉRY, K. K.—KRALOVÁNSZKY, A.—NEMESKÉRI, J. *Történeti népességek rekonstrukciójának reprezentációja. A representative reconstruction of historic populations*. *AnthrKözl* 7 (1963) 41–90.
- FARKAS 1975 FARKAS, GY. *A Délalföld őskorának paleoantropológiája*. Kand. dissz., Szeged, 1975.
- LOSITS 1983 LOSITS, F. *Dévaványa–Barcéi kishalom*. *RégFüz* Ser.I. 36 (1983) 11.
- LIPTÁK 1974–75 LIPTÁK, P. *Neolitikus csontvázmaradványok Deszk mellett. Neolithische Knochenreste bei Deszk*. *MFMÉ* (1974–75) 311–315.
- MANOUVRIER 1893 MANOUVRIER, L. *La détermination de la taille d'après les grandes os des membres*. *Mém. de la Soc. d'Anthrop. de Paris* 4 (1893) 347–402.
- MARTIN 1928 MARTIN, R. *Lehrbuch der Anthropologie*. Jena 1928, 2. ed.
- MIKIĆ 1988 MIKIĆ, Ž. *Anthropological remains from the Neolithic sites in Serbia*. in: SREJOVIC, D. (ed.) *The Neolithic of Serbia. Archaeological research 1948–1988*. Belgrade 1988, 20–23.
- NEMESKÉRI 1944 NEMESKÉRI, J. *A vaskúti neolitikori (Körös kultúra) csontváz embertani ismertetése*. in: KUTZIÁN, I. *A Körös kultúra*. *DissPann* II. 23 (1944) 149–152.
- NEMESKÉRI 1961 NEMESKÉRI, J. *Die wichtigsten anthropologischen Fragen der Urgeschichte in Ungarn*. *AnthrKözl* 5 (1961) 39–47.
- NEMESKÉRI—HARSÁNYI—ACSÁDI 1960 NEMESKÉRI, J.—HARSÁNYI, L.—ACSÁDI, Gy. *Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden*. *AnthrAnz* 24 (1960) 70–95.
- NECRASOV 1965 NECRASOV, O. *Date antropologice noi asupra populatiei culturii neolitice Starčevo-Criș*. *Studii si cercetari de antropologie* 1 (1965) 9–17.
- NECRASOV 1986 NECRASOV, O. *Sur la structure anthropologique de quelques populations Néolithiques et Enéolithiques de Roumanie*. *Anthropologie* 24 (1986) 189–196.
- NECRASOV—ANTONIU 1978 NECRASOV, O.—ANTONIU, S. *Contributie la antropologie populatiei din cultura Criș*. *Contribution à l'anthropologie de la population de la Culture Criș*. *Studii și cercetari de antropologie* 15 (1978) 3–10.
- NECRASOV—CRISTESCU 1958 NECRASOV, O.—CRISTESCU, M. *Sur la persistence du type de Cro-Magnon sur la territoire roumain au cours du Néolithique et au début de l'âge des métaux*. *Kongress Internat., Hamburg* 1958, 597–599.
- NECRASOV—CRISTESCU 1965 NECRASOV, O.—CRISTESCU, M. *Données anthropologiques sur les populations de l'âge de la pierre en Roumanie*. *Homo* 16 (1965) 129–161.
- NECRASOV—CRISTESCU 1973 NECRASOV, O.—CRISTESCU, M. *Structure anthropologique des tribus Néolithiques et de l'âge du Bronze de la Roumanie*. *Fundamenta B/3, VIIIa*, 1 (1973) 137–152.
- PEARSON 1899 PEARSON, K. *On the reconstruction of the stature of Prehistoric races*. *Mathem. Contrib. to the Theory of Evolution V. Philosoph. Transact. of the Royal Soc., Ser. A*. 192 (1899) 169–244.
- RADOSAVLJEVIC 1986 RADOSAVLJEVIC, S. *Rezultati antropološke obrade skeleta sa lokaliteta Ajmana*. *Djerdapske sveske* 3 (1986) 51–58.
- RUSSU—MARES, 1956 RUSSU, I. G.—MARES, V. *Consideratii antropologice asupra scheletului apartinand culturii Cris, de la Sf. Gheorghe-Bedeháza*. *MCA* 2 (1956) 32–39.
- SCHWIDETZKY 1957 SCHWIDETZKY, I. *Die Vinča Schädel. Vorläufige Mitteilung*. *Bericht d. 5. Tagung d. Deutschen Gesellschaft f. Anthropologie, Freiburg* 1957, 117–119.
- SCHWIDETZKY 1971–72 SCHWIDETZKY, I. *Menschliche Skelettreste von Vinča*. *Glasnik antropološkog Društva Jugoslavije* 8–9 (1971–72) 101–112.
- SZATHMÁRY 1981 SZATHMÁRY, L. *The skeletal history of the Neolithic in the Carpathian Basin. (An anthropological outline)*. *DMÉ* 1981, 51–64.
- SZATHMÁRY 1985 SZATHMÁRY, L. *A factor analysis on the cranial finds of the Early Körös-Starčevo-Criș Civilisation*. *DMÉ* 1985, 17–33.
- TROGMAYER 1969 TROGMAYER, O. *Die Bestattungen der Körös-Gruppe*. *MFMÉ*, 1969, 5–15.
- VLISSA 1972 VLISSA, N. *Eine frühneolithische Kultur mit bemalter Keramik der Vor-Starčevo-Körös-Zeit in Cluj-Gura Baciului, Siebenbürgen*. *PZ* 47 (1972) 174–197.

- ZOFFMANN 1976 ZOFFMANN, ZS. K. *Embertani ismereteink a Körös-Starčevo-Criş kultúra népességéről. – Anthropologische Kenntnisse über die Bevölkerung der Körös-Starčevo-Criş-Kultur.* ArchÉrt 103 (1976) 190–196.
- ZOFFMANN 1977 ZOFFMANN, ZS. K. *Anthropological finds in Lánycsók, Hungary, from the Early Neolithic Starčevo Culture.* JPMÉ 22 (1977) 157–162.
- ZOFFMANN 1980 ZOFFMANN, ZS. K. *Eine Übersicht über das anthropologische Material des neolithischen und kupferzeitlichen Kulturen im Karpathenbecken.* ARegia 18 (1980) 9–29.
- ZOFFMANN 1982–83 ZOFFMANN, ZS. K. *Neolithische anthropologische Funde aus der Umgebung von Odžaci (Bačka, Jugoslawien).* RVM 28 (1982–83) 35–38.
- ZOFFMANN 1984 ZOFFMANN, ZS. K. *A Kárpát-medence neolitikus és rézkori embertani leleteinek főbb metrikus és taxonómiai jellemzői. – Main metric and taxonomic data of the anthropological finds dating from the Neolithic and Copper Ages in Carpathian Basin.* AnthKözl 28 (1987) 79–90.
- ZOFFMANN 1984–85 ZOFFMANN, ZS. K. *Neue anthropologische Funde der neolithischer Körös- und Theiss-Kultur aus Südungarn.* MFME (1984–85) 39–64.
- ZOFFMANN 1986–87 ZOFFMANN, ZS. K. *Antropološka obrada Starčevačkog skeleta sa lokaliteta Vizič-Golokut. – Anthropological analysis of a Starčevo skeleton from Vizič-Golokut.* RVM 30 (1986–87) 29–31.
- ZOFFMANN 1988 ZOFFMANN, ZS. K. *Physical anthropological study of Divostin Burial No 1.* in: McPHERSON, A.—SREJOVIĆ, D. *Divostin and the Neolithic of Central Serbia.* Pittsburgh 1988, 447–454.
- ZOFFMANN 1992 ZOFFMANN, ZS. K. *Kelet Kárpát-medence neolitikus és rézkori népességeinek embertani vázlatja.* Kand. dissz. Budapest 1992.

ANTHROPOLOGICAL MATERIAL FROM DÉVAVÁNYA–BARCÉI KISHALOM FROM THE EARLY NEOLITHIC LATE KÖRÖS CULTURE

Extract

The skeleton from the Early Neolithic Körös culture unearthed at the findspot Dévaványa-Barcái kishalom belongs to a 40–44 years old female.

The skull is dolicho-ortho-akrocran with a narrow low, mesoprosop face. The calculated stature is medium high, high.

From the three main tipological groups – ZOFFMANN (1992): meso-dolichocran type with high, wide leptomorph face; hyperdolichocran type with high, narrow leptomorph face and meso-dolichocran type with low euryomorph face – the here published female belongs to the latest one.

Zoffmann, Zs. K.
Magyar Nemzeti Múzeum
Múzeum krt. 14–16. Pf. 364
H-1370